

Književnost.

Ksaver Meško: **Na smrt obsojeni**. Dramatska slika v treh dejanjih. Izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1908. — Neopravičeno in za razvoj naše književnosti kvarljivo bi bilo, ako bi hoteli vsak domač slovstven proizvod brezpogojno hvaliti, z druge strani moramo pa vendar za domače blago imeti neko drugo mero kakor za tuji „uvoz“. Toda ravno v dramatičnem leposlovju ravnamo skoraj da obratno. Vsako izvorno igro sprejememo z nekim nezaupanjem in preziranjem, pri tujih pa nismo tako izbirčni. Enkrat se je izrekla misel, da nimamo domače drame, in zdaj se misli, da je treba zgrajati vsako izvorno slovensko dramo.

„Meško ni dramatik,“ se je izreklo krepko in odločno. Jaz mislim, da niti sam ne smatra dramatične književnosti za svojo najsilnejšo stran. On je predvsem lirik in tudi dramo „Na smrt obsojeni“ preveva vseskozi mehke lirične duh. S slovstvenega stališča to delu ni na kvar, prinaša prijetno toploto v dejanje in slednjič ne moti nikjer razvoja.

Neopravičeno je tudi grajati delo radi politične vsebine in Goethejev verz: „Pful, ein politisch Lied, ein garstig Lied“ se nikakor ne sme vzeti brezpogojno. Največji umotvori svetovne književnosti imajo politično vsebino: na primer Divina Commedia, Luzijada, Pan Tadeusz, srbske narodne pesmi, Ilijada itd. Če epiku-rejcu Goetheju ni dišala politika, je to njegova stvar. Domorodna čustva imajo gotovo ravnotako pravico do pesniške oblike, kakor na primer erotična. S tem seveda še ne trdimo, da je Meškova igra kak poseben umotvor. Saj jo je sam imenoval „dramatska slika“. Vendar bi bilo želeti, da bi se udomačila po naših odrih, in imela bo gotovo dober vpliv. Nobena vloga ne potrebuje posebne spretnosti, tudi scenerija je jako preprosta; če manjka igravcev, se lahko nekaj oseb črta, ne da bi se motilo dejanje.

S svojega stališča ne najdem jaz glavne napake igre „Na smrt obsojeni“ v njeni politični tendenci, niti v liričnem nastroju in jeziku, ampak v šoli in v struji, kateri pripada Meško — imenujmo jo subjektivizem, impresionizem, idealizem ali kakorkoli. Ljudje, ki tu nastopajo, niso naši ljudje, iz drenove grče in gline. To so igravci, ki so se naučili lepih deklamacij. Ali igra ne bi mnogo pridobila, ako bi gospod Meško pripeljal pred nas prave, pristne ljudi, se osvobodil subjektivnega drobnogleda in segel naravnost dol v polno, krepko življenje? Na sedanji poti se mora pri vsej svoji nadarjenosti prerano izpeti in izžeti, ker nobena duša ni tako bogata, da bi neprenehoma predla iz sebe same. Ako bi pa postal bolj realističen, bi se mu odprl široki svet, odprlo življenje in mogel bi zajemati neprestano iz njega. Dr. L. L.

Ivan Cankar: **Za križem**. Založil L. Schwentner. Ljubljana 1909. Strani 261. Naslovno risbo je risal Henrik Smrekar. — Pravijo, da stoji Cankar na zenitu, zdi se pa, da ga je že prekoračil. Tipi se ponavljajo, novih misli ne nahajamo, vračajo se stari prizori in znani značaji.

Samoobsebi se razume, da pride vsak pisatelj, tudi najnadarjenejši in najplodovitejši, do neke točke

v svojem življenju, ko je dal iz sebe vse, kar je imel, in potem predeluje, sestavlja bolj umetno, pili jezik, kreše bolj jasno značaje, izraža bolj plastično svoje ideje. Tako Tolstoj in Goethe, d'Annunzio in Sienkiewicz. Včasih nastane šele onkraj zenita chief d'oeuvre dotičnega umetnika.

Vredno bi bilo, da se enkrat vprašamo, zakaj se slovenski umetniki tako hitro starajo? Včasih se toži, da po neki nesrečni usodi smrt tako često pretrga našim kulturnim delavcem življenje, ko stoje v sili svojih let, ali celo, ko so se še komaj spustili na pot. Ali ne bi kazalo tudi, da se enkrat vprašamo, zakaj jih toliko prerano opeša, obnemore, izčrpa kmalu po začetku svoje sile in preneha delovati ali pa deluje brez umetniškega navdahnjenja dalje?

Često so gotovo materielni vzroki, ki uropajo slovenskemu umetniku predčasno življenjsko energijo in umetniško navdahnjenje, še večkrat jih ubija pa struja in kritika. Navedem en zgled:

Gotovo se mora priznati Stritarju mnogo zaslug za naše slovstvo in jezik, toda duh sentimentalnega svetobola in mehkužnega dolgovezenja je bil za naše pisatelje poguben. Levstik je bil pa toliko krepak značaj, da se mu je ustavil, Jurčič mu je podlegel in četudi bi mu smrt ne pretrgala tako zgodaj življenja, ne bi nam ustvaril tega, kar je obetal, ko se je razvijal še svobodno v struji svojega domorodnega realizma. Stritar je ubil Gregorčiča, kajti jasno je, da se je pesnik sicer drugače krasnih pesmi: „Človeka nikar!“ in „Moj črni plašč“ moral predčasno izpeti. V tej smeri je bil razvoj dalje nemogoč. S krepko roko je udaril vmes Mahnič in rešil, kar se je dalo rešiti, žal, da je samo podiral, a ni mogel ustvariti nove šole.

Nastala je pod zunanjimi vplivi in večinoma tudi na tujih tleh nova šola, katere glavni predstavitelj je Ivan Cankar, tako da moremo zaznamenovati karakteristične črte te šole naravnost z besedo „cankarjanstvo“, katera beseda se je že prijala v gotovih krogih. V zbirki novel „Za križem“ — ki so bile deloma že priobčene v „Dom in Svetu“, „Zvonu“ in drugod, vidimo pravega Cankarja z vsemi značilnimi potezami. Nekatero novelico so svoje vrste pravi biseri, in kdor nima časa ali volje, da bi prečital več njegovih del in si želi kakšnega spisa, iz katerega bi si mogel ustvariti vsaj deloma pojmo o „cankarjanstvu“, bi mu najbolj priporočil to zbirko.

Tudi Cankar se je razvijal in izpreminjal, in med njegovimi prvimi in poslednjimi deli je velik razloček. Vendar se vleče skozi vse njegovo slovstveno delovanje nekaj, kar mu je bistveno in tipično in kar se prikazuje povsod, pod raznimi oblikami in v različni podobi. Cankar je postal prvak gotove šole, in njegovi učenci se z vsemi silami trudijo, da bi ga posnemali, toda nihče ga ne doseže v njegovem žanru.

Cankarjanstvo vlada torej v našem slovstvu, sega pa tudi vedno bolj globoko v naše življenje. Zlasti med mladino se širi vedno bolj duh, ki veje iz Cankarjevih spisov, in prišel bo čas, ko bomo morali tudi na drugih poljih z njim računati.

Kaj je torej „cankarjanstvo“?

Na zunaj označuje Cankarja izredna lahkoto in eleganca jezika in sloga. Našim prednikom, in najbrže tudi našim vrstnikom, niti v sanjah ne bi moglo priti na misel, da bo kdaj slovenski jezik prišel do take dovršenosti, prožnosti in elegancije. Naši učitelji so nas učili, da ljubi slovenski jezik kratke in jedrnate stavke in ni naklonjen dolgim periodam. To pa zato, ker sami niso znali delati dolgih in lepih stavkov. Cankar je dokazal, da je slovenski jezik pripraven za vsako periodo, da se da z njim izraziti vse z lahkoto in eleganco, krepko in mehko, rezko in nežno, nadolgo in nakratko.

Slog Cankarjev je širok, kakor v epopeji, toda liričen, kot pesem. On riše v celi noveli ali na celi osebi samo eno potezo, zato naredi vtisk pretiravanja, vtisk nenaravnega karikaturiranja. Toda ravno v njegovem epično zategnjenem in lirično navdahnjenem, mehko sentimentalnem in neenakomerno intenzivnem slogu tiči tudi Cankarjeva slabost. Težko je vzdrževati nastroj čitatelja vedno na tej stopinji, prične se dolgočasiti in sicer krasni slog mu prične presedati, kot preveč zabeljena jed. Človek išče v umetnosti najprej predmeta, potem šele želi, da bi bil ta predmet obravnavan v primerni obliki. A tu potlači oblika popolnoma predmet. Človek hoče življenja, po svoji naravi sili vedno dol med svežo, bujno prirodo, a Cankarjev slog ga nese nekam v megle in oblake, v neki svet, ki je samo karikatura našega. Za hip to ugaja, človek se naslaja v svojih sanjah in opaja s krasnim slogom, a kmalu se vzdrami in začuti okrog sebe praznoto. Epigoni, ki izkušajo posnemati Cankarja, si pa sami izpodbijajo tla pog nogami. V tej smeri dalje je nemogoče, v njegovi senci nimajo prostora, torej: ali nazaj v realno življenje in potem iskati novih steza, ali bodo pa obsojeni, da ostanejo neznatni trabanti.

To torej o Cankarjevem slogu. Kaj pa o njegovem duhu?

Glavni predmet Cankarjevih spisov je „zanikanje“. On se obrača zoper vsako naziranje in zoper vse ideale, zoper katoliško svetovno naziranje in zoper naprednjaštvo, zoper narodnjaštvo in zoper socializem. Parkrat zazveni v njegovih spisih struna, da „bi hotel kvišku“, v resnici nam pa ni ustvaril ne enega pozitivnega tipa, razvil ne ene pozitivne misli. Posamezni negativni tipi lahko ugajajo, novela z izključno negativno vsebino je lahko samanasebi mojstrsko delo — toda to je samo del celote in nam ugaja samo, dokler gledamo nanjo kot na del celote. Ako so pa vsi tipi ali vsi spisi negativni, dobimo nezadovoljiv vtisk, in to je znamenje, da stvar ni popolna in ni umetna. Glavna napaka Cankarjevih spisov, napaka, ki se kaže tudi v gori navedeni zbirki, je ta, da je vsebina izključno le negativna. Zdrava kritika, zabeljena s sarkazmom in z ironijo, ugaja človeku. Toda pisatelj, ki edino le podira, a nikdar ne pové ne ene pozitivne misli — filozofiranja nekaterih vagabundov pač ne moremo vzeti za pozitivno delo — prične presedati.

In ta duh zanikanja, smešenja vsega pozitivnega, to zaničevanje profane množice, prodira med našo mladino. V tem tiči velika nevarnost. Mi ne maramo mladine, ki bi stala na bregu življenjske reke in zaničljivo gledala v valove, ampak ki bi se pogumno vrgla v valove, ž njimi plavala in se borila.

„Cankarjanstvo“ mori duha, tlači uzore, sreblje življenjski sok naše mladine.

Seveda sem izrazil gori navedene misli samo ljudem, ki priznavajo, da mora imeti umetnost svoje kriterije in neko objektivno vsebino. S pristaši struje, ki tega ne priznavajo, je vsak razgovor nemogoč. Njim moremo samo reči: naj sodi narod in zgodovina! Kdor pa tudi tega sodišča ne priznava za kompetentnega, njemu prav radi privoščimo njegovo samozadovoljnost.

Dr. L. L.

A. Aškerc: **Akropolis in Piramide**. Založil L. Schwentner, Ljubljana, 1909. — Ravno kar je izšla pod tem naslovom petnajsta pesniška zbirka A. Aškerc. Delo ima dvojno lice: estetično in didaktično — in se da presojati od dveh strani: prvič z ozirom na svojo umetniško vrednost in drugič kot prispevek za analiziranje in pojmovanje Aškercjevih nazorov o velikih svetovnih vprašanjih. Toda Aškerc pridigar in dogmatik sili vedno tako v ospredje, da ne more Aškerc pesnik nikjer priti do veljave.

S hrepenečim srcem odpremo knjigo. Živo nam stoji še v spominu pesnik klasičnih balad in romanc; ko zazvene prvi zvoki, pričakujemo nemirno, kdaj se bodo oglasili znani napevi? Toda kako razočaranje! Pričakujemo, kdaj bo iz meglenih obrisov stopila postava starega pesnika, a pred nami se prikaže dolgozeven, vsiljiv pridigar ali pa patetičen žrec nekega „neznane boga“.

Poezijo, na katere je mogoče gledati tudi z estetičnega stališča, je v tej zbirki jako malo, — samo par krajših. Prva pesmica, „Galebi“, ima jako obrabljen motiv. V staročastljivih „Domačih Vajah“ alogizijeviskih bi ga bilo mogoče večkrat najti. Saj je ena najbolj navadnih nalog, ki se dajejo ptičem, da prinašajo pozdrave iz domovine. Ker pa je pesnik, kot pravi v naslovu knjige, šel samo na izprehod in se je najbrže mislil kmalu vrniti domov, ne more imeti ta ptičji pozdrav nobenega bolj globokega pomena.

Morda še najbolj lirična je dvostručna: „V parku Ezbekijeh“, ki spominja živo na Puškinovo: „Lahak zefir“.

Aškerc zakliče:

O, snemi to kopreno črno,
razgali tujcu svoj obraz!
Le hip, Egipčanka prelestna,
naj vidim ves tvoj čar in kras!

Puškin pa (po Veselovem prevodu):

Spusti plašč, moj angel sladki,
in kot jasen dan sijaj!
Vidim naj trenotek kratki
ti nožico skoz držaj!

Razlika je, da mora nemu „spustiti plašč“, drugemu pa „razgaliti obraz“ in da želi prvi videti samo nožico skoz držaj, Aškerc pa popolnoma ves njen „čar in kras“.

„Na palubi“ gleda Aškerc „brezbrižno v modro plan“ in „duša se mu pogreza v san“.

Kaj pa sanja?

„Kaj smo? Kaj ves je svet? In naša pot je skoz vseмир ko takle parobrod? Kam plavamo? V pristan li kam neznani? Povejte, modrijani kapitani!“

Taka vprašanja predvsem niso nobene „brezbrižne sanje“. Dalje bi nam moral pesnik, ki nam v vsej zbirki s tako apodiktično pretenzijo vsiljuje svojo